

YO'L HARAKATI QOIDALARIDA QO'LLANILADIGAN ASOSIY TUSHUNCHA VA ATAMALAR

Farg'ona viloyati, Furqat tuman Texnikumining

Yo'l harakati qoidolari fani o'qituvchisi

Soliyev Dilshodjon Otajonovich

Annotatsiya: Mazkur maqolada yo'l harakati qoidalarida qo'llaniladigan asosiy tushuncha va atamalar, ularning mazmun-mohiyati hamda yo'l harakati xavfsizligini ta'minlashdagi ahamiyati yoritilgan. Yo'l harakati jarayonida haydovchi, piyoda, yo'lovchi, transport vositasi, yo'l, qatnov qismi, harakatlanish bo'lagi, chorraha, piyodalar o'tish joyi, yo'l belgisi, yo'l chizig'i, svetofor, to'xtash va to'xtab turish kabi tushunchalarning to'g'ri anglanishi muhim ahamiyatga ega. Ushbu atamalarni bilish va ularga amal qilish yo'l-transport hodisalarining oldini olish, harakat ishtirokchilarining huquq va majburiyatlarini tushunish hamda yo'llarda xavfsiz harakatlanishni ta'minlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: yo'l harakati, yo'l harakati qoidolari, haydovchi, piyoda, yo'lovchi, transport vositasi, yo'l, qatnov qismi, chorraha, svetofor, yo'l belgisi, yo'l chizig'i, piyodalar o'tish joyi, yo'l-transport hodisasi, xavfsizlik.

Yo'l harakati jamiyat hayotining ajralmas qismi hisoblanadi. Bugungi kunda avtomobillar, avtobuslar, yuk mashinalari, mototsikllar va boshqa transport vositalaridan foydalanish kundalik hayotimizda muhim o'rin egallaydi. Transport vositalarining ko'payishi bilan bir qatorda yo'llarda harakat xavfsizligini ta'minlash masalasi ham dolzarb bo'lib bormoqda. Yo'l harakatining barcha ishtirokchilari belgilangan qoidalarga rioya qilishi, yo'l belgilarining mazmunini tushunishi va mavjud atamalarning mohiyatini bilishi zarur. Yo'l harakati qoidalarida turli xil

tushuncha va atamalar qo'llaniladi. Ushbu atamalar yo'l harakatining tashkil etilishi, transport vositalarining harakatlanishi, piyodalarning yo'ldan foydalanishi va xavfsizlik talablarini belgilashda asosiy vosita hisoblanadi. Har bir harakat ishtirokchisi mazkur tushunchalarni yaxshi bilsa, yo'llarda o'zini qanday tutish kerakligini aniq tushunadi. Yo'l harakati qoidalarini o'rganishda faqatgina belgilarni yodlab olishning o'zi yetarli emas. Qoidalarining mazmunini tushunish, unda ishlatiladigan asosiy atamalarining ma'nosini anglash ham muhimdir. Chunki ko'pgina qoidalar aynan ushbu tushunchalar asosida shakllantiriladi.

Yo'l harakati deganda transport vositalari va piyodalarning yo'llarda belgilangan tartib asosida harakatlanishi tushuniladi. Yo'l harakati tartibli tashkil etilgan jarayon bo'lib, unda barcha ishtirokchilar bir-birining harakatini hisobga olishi kerak. Harakatning xavfsiz bo'lishi uchun yo'l belgilari, svetoforlar, yo'l chiziqlari va boshqa tartibga solish vositalaridan foydalaniladi. Yo'l harakati ishtirokchilarining o'zaro munosabati aniq qoidalarga asoslanadi. Masalan, haydovchi piyodalar o'tish joyida piyodaga yo'l berishi, piyoda esa yo'lni belgilangan joydan kesib o'tishi kerak. Bunday tartib yo'lda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xavfli vaziyatlarni kamaytiradi.

Yo'l harakati ishtirokchisi — yo'lda transport vositasini boshqarayotgan, piyoda sifatida harakatlanayotgan yoki yo'lovchi sifatida transport vositasidan foydalanayotgan shaxsdir. Har bir ishtirokchining o'ziga xos huquq va majburiyatlari mavjud. Yo'l harakati ishtirokchilari qoidalarga rioya qilishi, boshqa ishtirokchilarga xalaqit bermasligi va ularning xavfsizligini hisobga olishi lozim. Ayniqsa, bolalar, keksalar va imkoniyati cheklangan shaxslarning harakatlanishiga alohida e'tibor berish talab etiladi.

Haydovchi — transport vositasini boshqarayotgan shaxs. Haydovchi yo'l harakatidagi eng mas'uliyatli ishtirokchilardan biri hisoblanadi. Chunki transport vositasining tezligi, yo'nalishi va harakatlanish tartibi ko'p jihatdan haydovchining qarorlariga bog'liq. Haydovchi yo'l harakati qoidalarini bilishi, yo'l belgilariga va

svetofor signallariga amal qilishi, transport vositasini xavfsiz boshqarishi kerak. Shuningdek, yo'l va ob-havo sharoitlarini hisobga olib, harakat tezligini to'g'ri tanlashi muhimdir.

Piyoda — transport vositasini boshqarmayotgan va yo'lda piyoda sifatida harakatlanayotgan shaxs. Piyodalar yo'l harakatining eng himoyasiz ishtirokchilaridan hisoblanadi. Shu sababli ular yo'lni kesib o'tishda va yo'l bo'yida harakatlanishda ehtiyotkor bo'lishlari kerak. Piyodalar imkon qadar trotuarlar, piyodalar yo'laklari va piyodalar uchun ajratilgan boshqa joylardan foydalanishi lozim. Yo'lni kesib o'tishda esa piyodalar o'tish joylaridan foydalanish xavfsizlikning muhim shartidir.

Yo'lovchi — transport vositasida haydovchidan boshqa shaxs. Yo'lovchi transport vositasiga chiqish va tushishda belgilangan xavfsizlik qoidalariga amal qilishi kerak. Yo'lovchi transport vositasi harakatlanayotgan vaqtda haydovchining e'tiborini chalg'itmasligi, xavfsizlik kamaridan foydalanishi va transport vositasining xavfsizligiga tahdid soluvchi harakatlarni amalga oshirmasligi lozim.

Transport vositasi — odamlar yoki yuklarni tashish, shuningdek boshqa transport vazifalarini bajarish uchun mo'ljallangan harakatlanish vositasi. Transport vositalariga avtomobillar, avtobuslar, yuk mashinalari, mototsikllar va boshqa mexanik vositalar kiradi. Transport vositalari vazifasi, tuzilishi va foydalanish xususiyatlariga ko'ra turli guruhlariga bo'linadi. Ularning har biri uchun yo'l harakati qoidalarida muayyan talablar mavjud.

Yo'l — transport vositalari va piyodalarning harakatlanishi uchun mo'ljallangan hudud. Yo'l bir nechta tarkibiy qismlardan tashkil topishi mumkin. Jumladan, qatnov qismi, yo'l cheti, trotuar, piyodalar yo'lagi va boshqa qismlar yo'lning asosiy elementlari hisoblanadi. Yo'lning holati transport vositasining xavfsiz harakatlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun yo'llarning sozligi va ulardan to'g'ri foydalanish yo'l harakati xavfsizligining muhim omilidir.

Qatnov qismi — transport vositalarining harakatlanishi uchun mo'ljallangan yo'l qismi. Qatnov qismida transport vositalari belgilangan yo'nalish va tartibda harakatlanadi. Qatnov qismida harakatlanish vaqtida haydovchi o'z bo'lagini saqlashi, boshqa transport vositalariga xalaqit bermasligi va xavfsiz masofani ta'minlashi kerak.

Harakatlanish bo'lagi — transport vositalarining bir qator bo'lib harakatlanishi uchun yetarli kenglikdagi qatnov qismining qismi. Yo'lning har bir bo'lagi ma'lum yo'nalishda harakatlanishga xizmat qiladi. Harakatlanish bo'laklarini ajratish ko'pincha yo'l chiziqlari yordamida amalga oshiriladi. Haydovchi bo'lak almashtirishda boshqa transport vositalarining harakatini hisobga olishi va xavfsizlikni ta'minlashi kerak.

Yo'l cheti qatnov qismining chekka qismida joylashgan bo'lib, ayrim hollarda transport vositalarining to'xtashi yoki piyodalarning harakatlanishi uchun foydalanilishi mumkin. Yo'l chetidan foydalanish tartibi yo'l sharoiti va mavjud belgilar bilan belgilanadi.

Trotuar — piyodalar harakatlanishi uchun mo'ljallangan yo'l qismi. Piyodalar uchun trotuardan foydalanish xavfsizroq hisoblanadi, chunki u transport vositalarining qatnov qismidan ajratilgan bo'ladi. Trotuarda transport vositalarining asossiz harakatlanishi yoki to'xtashi piyodalar xavfsizligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Chorraha — yo'llarning bir sathda kesishadigan, tutashadigan yoki ayrim hollarda tarmoqlanadigan joyi. Chorraharalar yo'l harakatining eng murakkab qismlaridan biridir. Chunki bu joylarda turli yo'nalishdagi transport vositalari va piyodalar harakati kesishishi mumkin. Chorrahada harakatlanish tartibi svetofor, yo'l belgilari, yo'l chiziqlari yoki boshqa tartibga solish vositalari orqali belgilanadi. Haydovchi chorrahaga yaqinlashganda tezlikni kamaytirib, atrofdagi vaziyatni diqqat bilan kuzatishi kerak.

Sветофор — yo‘l harakatini tartibga soluvchi asosiy texnik vositalardan biridir. Светофор signallari transport vositalari va piyodalarning harakatlanishiga ruxsat berish yoki taqiqlash uchun xizmat qiladi. Odatda yashil signal harakatlanishga ruxsat beradi, qizil signal harakatni taqiqlaydi, sariq signal esa harakat holatining o‘zgarishini bildiradi. Haydovchi va piyodalar svetofor signallariga qat’iy amal qilishlari kerak.

Yo‘l belgisi — yo‘l harakati ishtirokchilariga muayyan ma’lumot, taqiq, ogohlantirish yoki ko‘rsatma beruvchi maxsus belgi. Yo‘l belgilaridan yo‘llarda xavfsiz va tartibli harakatni tashkil etish uchun foydalaniladi. Yo‘l belgilarini shartli ravishda ogohlantiruvchi, imtiyoz beruvchi, taqiqlovchi, buyuruvchi, axborot-ko‘rsatuvchi va boshqa guruhlarga ajratish mumkin. Har bir belgi o‘ziga xos mazmunga ega bo‘lib, haydovchi va piyodalar ularni tanishi kerak.

Yo‘l chizig‘i — qatnov qismiga yoki boshqa yo‘l elementlariga tushirilgan maxsus chiziqlar. Ular transport vositalarining harakat yo‘nalishini belgilash, harakatlanish bo‘laklarini ajratish, piyodalar o‘tish joyini ko‘rsatish va boshqa maqsadlarda qo‘llaniladi. Yo‘l chiziqlariga rioya qilish harakatning tartibli bo‘lishini ta’minlaydi. Haydovchi yo‘l chiziqlarining ma’nosini bilishi va ularga muvofiq harakatlanishi kerak.

Piyodalar o‘tish joyi — piyodalarning qatnov qismini kesib o‘tishi uchun mo‘ljallangan va tegishli belgilar yoki yo‘l chiziqlari bilan belgilangan joy. Bunday joylarda piyodalar xavfsizligini ta’minlashga alohida e’tibor qaratiladi. Haydovchi piyodalar o‘tish joyiga yaqinlashganda tezlikni kamaytirishi va piyodalarning harakatini hisobga olishi lozim. Piyoda esa yo‘lni kesib o‘tishda transport vositalarining harakatini kuzatishi va xavfsizlikka ishonch hosil qilishi kerak.

To‘xtash — transport vositasining harakatini qisqa muddatga to‘xtatish. To‘xtab turish esa transport vositasining yo‘lovchilarni tushirish yoki chiqarish, yuk ortish yoki tushirish bilan bog‘liq bo‘lmagan holda ma’lum muddatga to‘xtatilishidir. Yo‘llarda transport vositasini istalgan joyda to‘xtatish yoki to‘xtab

turish mumkin emas. Ayrim joylarda bunday harakat xavf tug'dirishi yoki boshqa ishtirokchilarning harakatiga xalaqit berishi mumkin. Shu sababli haydovchi to'xtash va to'xtab turish qoidalariga amal qilishi zarur.

Yo'l-transport hodisasi — transport vositasining yo'lda harakatlanishi jarayonida yuzaga kelib, odamlarning hayoti yoki sog'lig'iga, transport vositalariga, yuklarga yoki boshqa mol-mulkka zarar yetkazilishi bilan bog'liq hodisa. Yo'l-transport hodisalarining oldini olish uchun haydovchilar belgilangan tezlikka amal qilishi, masofa va oraliqni saqlashi, yo'l belgilariga rioya qilishi va transport vositasini texnik jihatdan soz holatda boshqarishi kerak. Piyodalar ham yo'l harakati qoidalariga rioya qilishlari orqali xavfsizlikka hissa qo'shadilar.

Yo'l harakati xavfsizligi jamiyatning umumiy xavfsizligining muhim tarkibiy qismidir. Yo'llarda tartib-intizomning mavjudligi insonlarning hayoti va sog'lig'ini himoya qilishga xizmat qiladi. Yo'l harakati qoidalarida qo'llaniladigan tushuncha va atamalarni yaxshi bilish qoidalarining mazmunini to'g'ri anglashga yordam beradi. Ayniqsa, yoshlar va transport vositasini boshqarishni o'rganayotgan shaxslar uchun bu tushunchalarni chuqur o'zlashtirish katta ahamiyatga ega. Maktab, kollej, texnikum va oliy ta'lim muassasalarida yo'l harakati xavfsizligi bo'yicha tushuntirish ishlarini muntazam olib borish zarur. Bolalarga piyodalar o'tish joyidan foydalanish, svetofor signallariga amal qilish, yo'l chetida ehtiyotkorlik bilan yurish kabi oddiy, ammo muhim qoidalarni erta yoshdan o'rgatish yo'l-transport hodisalarining oldini olishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, yo'l harakati qoidalarida qo'llaniladigan asosiy tushuncha va atamalar yo'l harakatini to'g'ri tashkil etish hamda xavfsizlikni ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Haydovchi, piyoda, yo'lovchi, transport vositasi, yo'l, qatnov qismi, harakatlanish bo'lagi, chorraha, svetofor, yo'l belgisi, yo'l chizig'i va piyodalar o'tish joyi kabi tushunchalarni bilish har bir yo'l harakati ishtirokchisi uchun zarur. Qoidalarga rioya qilish faqat jarimadan qo'rqish yoki majburiyat tufayli

emas, balki inson hayoti va sog'lig'ini asrash uchun amalga oshirilishi kerak. Har bir haydovchi va piyoda o'z mas'uliyatini anglab, boshqa harakat ishtirokchilarining huquqlarini hurmat qilsa, yo'llarda xavfsizlik darajasi sezilarli darajada oshadi. Shunday qilib, yo'l harakati qoidalarida ishlatiladigan tushuncha va atamalarni o'rganish yo'l harakati madaniyatini shakllantirishning muhim shartlaridan biridir. Yo'l harakati xavfsizligi esa barcha ishtirokchilarning mas'uliyatli va intizomli xatti-harakatlariga bevosita bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining yo'l harakati xavfsizligiga oid qonun hujjatlari.
2. Yo'l harakati qoidalari. O'zbekiston Respublikasida amalda bo'lgan me'yoriy hujjatlar.
3. O'zbekiston Respublikasi "Yo'l harakati xavfsizligi to'g'risida"gi qonun hujjatlari.
4. Yo'l harakati xavfsizligi bo'yicha o'quv-uslubiy qo'llanmalar.
5. Avtomobil haydovchilarini tayyorlash bo'yicha o'quv qo'llanmalar.
6. Yo'l harakati xavfsizligi va transport harakati bo'yicha ilmiy-uslubiy adabiyotlar.